

CONFERINȚĂ SUSȚINUTĂ DE NICOLAE TITULESCU LA LONDRA,
ÎN CAMERA COMUNELOR

Londra, 9 iunie 1937

*„Tăcerea este sinonimă cu moartea.
Un cuvânt spus la timp este sinonim cu viața“*

Domnule președinte,
Domnilor,

Vă mulțumesc foarte mult pentru cuvintele amabile pe care le-ați spus despre mine. În ceea ce mă privește, aș dori să vă spun că mă simt ca acasă în atmosfera Stângii și a ideilor pe care le reprezentați.

În decursul celor douăzeci de ani de neîntreruptă carieră ministerială, am fost fără de partid doar de la moartea șefului meu, Take Ionescu, adică din 1922. Înainte de asta, am fost membru al partidului său, Partidul Democrat, cel mai avansat partid din România în privința ideilor. Am devenit ministru de Finanțe în cabinetul național care a decis intrarea României în Război¹ în 1916, de partea Marii Britanii.

După terminarea războiului, am încercat să pun în practică idealurile mele de stânga, pe care nu am încetat să le slujesc. Și așa mi-a venit ideea de a forma capitalul asociat în România. Astăzi, după șaisprezece ani, încă mai cred că dacă am fi adoptat această metodă, am avea o monedă mai puternică și mai stabilă. Dar opinia publică din România a fost de altă părere. Din cauza capitalului asociat am părăsit Ministerul de Finanțe². Regele Ferdinand³ m-a chemat să-mi spună: „Nu ați căzut, de vreme ce Parlamentul v-a aprobat legea. Sunteți încă în picioare. Vă propun deci să plecați ministru⁴ la Londra și delegat permanent la Societatea Națiunilor.“ Am acceptat și astfel am devenit diplomat. Într-o zi m-am întâlnit cu răposatul Lord Snowden⁵, care se purta întotdeauna foarte prietenos cu mine. I-am spus: „Ați scris o carte despre capitalul asociat, dar nu v-ați pus niciodată ideile în practică. Și se spune despre dumneavoastră că ați fost un mare ministru de Finanțe. Eu nu am scris nicio carte pe tema aceasta, dar am încercat să aplic ideile dumneavoastră. Și se spune despre mine că am fost un slab ministru de Finanțe!“ Lord Snowden a râs!

Ca diplomat, activez de cincisprezece ani fără întrerupere. Am fost de două ori ministru la Londra și în șapte cabinete diferite am deținut funcția de ministru al Afacerilor Străine. Nu știu dacă am fost un bun diplomat, dar, dacă din întâmplare, am

---

¹ La 17 august 1916 se semnează la București Tratatul de alianță între România, pe de o parte, și Franța, Marea Britanie, Rusia și Italia, pe de altă parte. Printre condițiile intrării României în război de partea Antantei, se stipula și satisfacerea dezideratului unirii cu România a teritoriilor românești din Austro-Ungaria. La 27 august 1916, România a declarat război Austro-Ungariei.

² Ministru de Finanțe (10 iulie 1917 – 28 ianuarie 1918). Din nou ministru de Finanțe (13 iunie 1920 – 16 decembrie 1921).

³ Ferdinand I.

⁴ A fost numit în calitate de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Londra, la 16 decembrie 1921.

⁵ Philip Snowden.

realizat ceva bun în această direcție, acest lucru îl datorez idealurilor laburiste. Fără ele, mi-aș fi continuat cariera în interiorul granițelor României.

Și acum, permiteți-mi să spun că a sosit timpul ca oamenii din toate țările, care împărtășesc aceleași idei, să acționeze împreună, în armonie. Numai dacă acest deziderat va fi realizat, dictaturile nu vor cuceri democrațiile. Europa nu mai este o colecție de state. Europa este un stat divizat în părți separate prin măsuri administrative, încorporate în frontiere. Iată de ce e necesară o acțiune unică. Roma și Berlinul au înțeles lucrul acesta și acționează în consecință. Să înțeleagă și democrații din alte țări acest lucru și să acționeze împreună.

Dați-mi voie să vă spun ce cred eu că ar putea constitui punctele esențiale ale orientării acestei acțiuni concertate a democrației europene.

În primul rând, trebuie să facem din Societatea Națiunilor și securitatea colectivă baza politicii noastre internaționale.

Trebuie să recunoaștem că Societatea Națiunilor a fost confruntată cu o serie de insuccese. În conflictul chino-japonez, ea a eșuat pentru că nu a acționat. În conflictul italo-etioopian, Societatea Națiunilor a eșuat pentru că acțiunea sa a fost inefficientă.

Care sunt cauzele insucceselor Societății Națiunilor? Există o singură cauză: *oamenii* care acționează în numele Societății Națiunilor au eșuat. Ei nu și-au îndeplinit misiunea lor internațională. Ca de obicei, oamenii caută pe cei vinovați în jurul lor, nu în ei înșiși. Au decis că e necesară reforma Pactului și au determinat o examinare a reformei propuse. Lucrul acesta este pură ipocrizie. Pactul nu este nicidecum defectuos. Sub pretext că îl consolidează, ei încearcă să îl slăbească. Iată de ce mă voi opune întotdeauna reformei Pactului și voi fi pentru aplicarea sa întocmai de către toți semnarii.

Dar Pactul trebuie să fie completat de acorduri militare regionale, care să funcționeze în același timp cu sancțiunile economice, ce sunt și trebuie să rămână universale. Ce înțelegem prin „regiune“? Este o problemă care rămâne de discutat. Însă părerea mea este că opinia publică engleză se înșală amarnic imaginându-și că în Europa ar exista vreo regiune care să nu intereseze Anglia.

Să ne amintim, mai înainte de toate, că Marea Britanie este obligată, în virtutea Pactului, să apere legea internațională. Să ne mai amintim și că, după acțiunea Germaniei din 7 martie 1936, Anglia a devenit aliată în toată regula a Franței.

Dar a cărei Franțe? A unei Franțe legată prin cinci tratate de alianță, care îi dau o mare putere pe continent: alianța cu Polonia, alianța cu Cehoslovacia, alianța cu Rusia Sovietică, alianța cu România, alianța cu Iugoslavia.

Este adevărat că, în formă, ultimele două tratate sunt tratate de prietenie, dar, în practică, ele sunt alianțe. Există atâtea tratate semnate care nu se aplică, încât am considerat că, întrucât noi tot practicăm o alianță cu Franța fără a o avea, trebuia alcătuit un instrument legal, în forma cuvenită, care să o consacre. Am acționat în sensul acesta cu începere din iunie 1936, iar în noiembrie 1936 Franța ne-a oferit o alianță formală.

Dar chiar omițând aceste două tratate din cele cinci pomenite, chiar reducând angajamentele internaționale ale Franței la tratatele ei cu Cehoslovacia și cu Rusia Sovietică, avem de făcut o observație și de pus o întrebare:

Observația este următoarea: Franța de abia semnase tratatul ei cu Rusia Sovietică, când Marea Britanie și Italia, după ce l-au studiat, au răspuns în scris că acest tratat nu contrazice în niciun fel Tratatul de la Locarno.

Întrebarea pe care doresc să o pun este cea care stăruie în mințile tuturor adevăraților prieteni ai păcii:

Să presupunem că Germania atacă Cehoslovacia, fără îndoială cu scopul de a acapara regiunile petrolifere românești și de a-și putea continua marșul împotriva teritoriilor Rusiei Sovietice, dintre care unul, Ucraina, acel vast rezervor de materii prime, a fost încă înainte de 1914 ținta celor mai temerare planuri germane.

Să presupunem că Consiliul Societății Națiunilor declară unanim că Germania este agresor sau că asupra acestui punct votul său este împărțit: Franța se pregătește să intre în război în virtutea Articolului 16 sau a Articolului 15, paragraf 7 al Pactului. Acționând astfel, Franța își îndeplinește o îndatorire internațională. Când Franța încearcă să traverseze teritoriul german, Germania o atacă.

Nu ar fi oare Franța victima unei agresiuni, dacă, atunci când aplică sancțiunile prevăzute de Articolul 16, este atacată de Germania? Da, fără îndoială că ar fi. Articolul 16 al Pactului spune *expressis verbis*⁶: Membrii Societății sunt de acord că „se vor sprijini reciproc, unii pe alții, opunându-se oricăror măsuri speciale îndreptate împotriva unuia dintre ei de către statul care încalcă Pactul“.

Ce trebuie să facă Marea Britanie într-un asemenea caz? Să acorde imediat Franței ajutorul stipulat în tratatul ei de alianță, căci ducerea la îndeplinire a unei îndatoriri internaționale de către Franța nu ar putea fi niciodată privită ca o provocare a Germaniei.

Iată de ce m-a surprins întotdeauna distincția care se face în această țară între securitatea Estului și securitatea Vestului.

Marea Britanie nu va intra în război pentru securitatea Estului. Pentru apărarea legii internaționale și pentru securitatea Vestului – adică, securitatea Franței, atunci când Franța acționează în numele Societății Națiunilor pentru menținerea păcii în diferite regiuni incluse în diversele ei tratate de alianță – va trebui să acționeze Marea Britanie.

Dacă Marea Britanie nu va acționa, trebuie să mărturisesc că prefer de o mie de ori politica splendidei izolări în locul politicii de astăzi. Este evident că o astfel de politică nu mai e în conformitate cu interesele actuale ale Marii Britanii. Dar cel puțin are meritul de a fi onestă și de a nu crea iluzii periculoase în alte țări.

Cel de al doilea punct de orientare pentru o politică comună a democrațiilor europene este necesitatea de a spune dinainte ce va face fiecare țară în caz de o eventuală agresiune. Tăcerea în această problemă este sinonimă cu moartea. Un cuvânt spus la timp este sinonim cu viața. Războiul este posibil numai acolo unde există certitudinea impunității. Înlăturați această certitudine cât de curând posibil și vom păstra pacea cât mai mult timp posibil.

Am fost frapat de dificultatea pe care o au cei de aici în înțelegerea adevărului. Ei spun: „A ne angaja dinainte, este un lucru pe care omul de rând nu-l va înțelege niciodată“. Găsesc că e ceva de neconceput. Dacă nu spuneți nimic, veți aduce Anglia direct în situație de război. Vorbind în prealabil, mențineți pacea. Sunt sigur că dacă cineva l-ar instrui în această direcție pe omul de rând, el nu ar ezita niciun moment să permită guvernului să vorbească deschis și cu anticipație, în loc de a lăsa ca tăcerea lui să-l ducă la moarte.

---

⁶ *Expressis verbis* (lat.) – În termeni expliți.

Marea Britanie este pentru mine asemenea unui film Kodak, care a fost deja expus, dar nu a fost încă dezvoltat. Eu văd deja fotografia. Omul de rând o va vedea doar atunci când evenimentele îi vor permite dezvoltarea filmului.

Nu am nici cea mai mică îndoială cu privire la ce va face Marea Britanie, dacă va izbucni războiul. Dar aş dori să văd că Marea Britanie acţionează pentru a împiedica războiul. Sunt sigur că mă aflu în asentimentul tuturor când spun: Noi vrem să evităm războiul, nu să-l câştigăm a doua oară.

Marea Britanie trebuie să înţeleagă că soarta ei este aceea de a scrie o piesă fie în două acte, fie în unul singur. În primul caz, piesa va fi o tragedie. Primul act va fi război în Răsărit şi pacea în Apus. În actul al doilea, Marea Britanie şi multe alte puteri din Occident vor cunoaşte înfrângerea din partea unei Germanii a cărei putere va creşte de pe urma tuturor teritoriilor anexate sau a resurselor economice obţinute.

În cel de al doilea caz, Marea Britanie va scrie o piesă într-un act. Ea nu va fi o tragedie. În această piesă, Marea Britanie se va preocupa de intrarea ei într-un grup de puteri interesate în menţinerea păcii în Răsărit, iar meritul acestei a doua piese este că, o dată scrisă, nu va fi niciodată jucată. Germania va fi prima care să recunoască că împotriva unui asemenea grup de state ea va pierde războiul. În 1914 Germania a fost decepţionată de Marea Britanie, atunci când a văzut că Marea Britanie renunţă la neutralitate. Dacă un alt gest potrivit face imposibilă o nouă decepţie, pacea poate fi păstrată pentru mult timp.

Al treilea punct de orientare al democraţiilor europene este să se țină la distanţă egală atât faţă de extrema stângă, cât şi faţă de extrema dreaptă, deşi, după părerea mea, când se analizează aceste două doctrine, ele apar identice.

Cineva m-a întrebat cândva: „Care este diferenţa dintre comunism şi hitlerism sau fascism?” I-am răspuns: „Presupune că ai trei vaci. Comunismul ți le ia și nu vei mai auzi niciodată despre aceste vaci. Hitlerismul și fascismul ți le vor lăsa, cu următoarele condiții: Vei păstra aceste vaci, dar nu vei mai avea niciodată dreptul să le mulgi. În plus, vei plăti toată hrana și întreținerea acestor vaci.”

Înţeleg necesitatea ca democraţiile să nu se implice în lupta ideologică. Dar când, sub pretextul ideologiei, ele ne distrug interesele, ca în cazul Spaniei de pildă, sau în cazul Societăţii Naţiunilor, abţinerea este de neconceput.

Vă întreb încă o dată: trebuie să practicăm o politică de neintervenţie, atunci când așa-numitele State totalitare duc o campanie de distrugere a Societăţii Naţiunilor? Nu trebuie uitat că lupta ideologică are un aspect privind politica internă, în care nu vreau să mă amestec, și un aspect privind politica externă, iar aici, datorită neordonării să ne împotrivim și să luptăm la rândul nostru. Trebuie să apărăm cu orice preț Societatea Naţiunilor.

Al patrulea punct de orientare al politicii democraţiilor europene este acela că ele trebuie să aibă, în plan internaţional, relaţii de strânsă prietenie cu Rusia Sovietică.

Comunismul, al cărui duşman declarat sunt, este un lucru. Prietenia cu Rusia Sovietică, care ne e folositoare din toate punctele de vedere, este cu totul altceva.

Am sprijinit atât de asiduu această politică bazată pe discriminarea pe care tocmai am făcut-o, încât, pentru a mă împiedica să acţionez în lumina vederilor mele, propaganda Dreptei internaţionale m-a atacat numindu-mă comunist! Am replicat liniştit: „am prea multe costume de haine, prea multe cămăși și prea multe cravate pentru a fi un

comunist. Notele de plată la croitorii mei englezi, Hill Brothers, sunt cel mai bun certificat al mentalității mele burgheze“. Și fără nicio ezitare mi-am continuat politica.

Să-mi fie permis să subliniez că politica dusă aici și în Franța nu este de natură să-i țină în mod cert pe sovietici în tabăra noastră.

În Anglia, Sovietele sunt tratate de sus. Iar politica de apropiere cu Germania, pe care o recomandă anumiți englezi, o politică cu care concordă anumite fapte, creează o impresie ce determină pe sovietici să gândească: „Marea Britanie nu ne este prietenă.“

Nu trebuie să uităm că, în caz de război, Rusia Sovietică are o rezervă de o sută șaptezeci de milioane de oameni, extraordinare resurse de materii prime și o aviație în stare să înlocuiască orice aparat distrus într-o proporție care nu poate fi egalată de niciun alt stat.

Trebuie să li se dea întotdeauna dovada unei mari prietenii aceloră căroră li se va cere să moară pentru noi în război.

În Franța lucrurile merg și mai prost.

Domnul Laval, continuând politica domnului Herriot și a domnului Paul-Boncour⁷, a semnat cu Sovietele un pact de asistență mutuală în mai 1935. Apoi, exact semnatarul francez al tratatului a refuzat să-l ratifice. O propagandă germană foarte inteligentă a făcut ca întreaga dreaptă franceză să se opună acestui tratat. Sovietele nici nu se puteau bate cu Franța, întrucât semnaseră un tratat de alianță, nici nu se puteau declara sincer prietenii Franței, de vreme ce tratatul nu fusese ratificat. Când, la 7 martie 1936, Germania a ocupat zona demilitarizată, Franța a ratificat imediat pactul de asistență cu Sovietele. Președintele Millerand⁸ a declarat în Senat că, deși el este împotriva Rusiei Sovietice, între Germania și Rusia o preferă pe aceasta din urmă. Până aici totul e foarte bine, dar să recunoști pe cineva drept prieten numai pentru că, în caz de pericol, ai nevoie de ajutorul lui, nu înseamnă să cultivi nici cea mai bună și nici cea mai fructuoasă prietenie.

Astăzi, Pactul de asistență franco-rus este confruntat cu o nouă dificultate privind încheierea de acorduri militare. Rușii doresc acorduri militare; guvernul francez ezită.

Consider că e o mare greșeală faptul că aceste acorduri nu se încheie imediat. Acordurile militare nu ar amplifica în niciun mod obligațiile Franței pentru cazurile în care ea este obligată să intre în război.

Dacă Franța nu consideră că Rusia Sovietică este victimă a unei agresiuni, atât acordul politic, cât și acordurile militare sunt literă moartă.

Dar dacă Franța consideră că trebuie să intre în război și dacă nu există niciun acord militar care să coordoneze dinainte operațiile rusești și franceze, Franța între în haos și riscă să piardă războiul din cauza lipsei acțiunii concertate în prealabil între ea și aliatul ei, Rusia Sovietică.

Lucrul acesta e foarte periculos. Și situația mă neliniștește și mai mult, când îmi dau seama că Sovietele pot considera refuzul de a încheia acordurile militare drept o anulare tacită a pactului de asistență mutuală cu Franța și, prin urmare, pot fi împinse să-și caute securitatea printr-o înțelegere cu Germania.

Nu trebuie să uităm că propaganda hitleristă germanizează Europa Centrală. Statele democratice nu fac niciun fel de propagandă contrară. Lucrurile au mers atât de departe încât în Europa Centrală există mulți oameni care admiră drept curajoase și

---

⁷ Joseph Paul-Boncour.

⁸ Alexandre Millerand.

autoritare cruzimile săvârșite de Statele totalitare, pentru că nu aud niciun glas care să le înfiereze.

Trebuie, de asemenea, să ne amintim că, în ciuda luptei ideologice, există multe puncte de contact între germani și ruși.

Prietenia dintre conducătorii celor două armate și intensitatea schimburilor economice dintre cele două țări sunt o dovadă a celor afirmate. Nu trebuie uitat că rușii și germanii au legături tradiționale de prietenie și că rușii au devenit doar accidental aliații Franței. Înainte de Marele Război, Kaiserul a făcut greșeala de a nu reînnoi tratatul de reasigurare cu Rusia, promovat de Bismarck, iar acest lucru i-a determinat pe ruși să se alieze cu Franța. În ultimii ani, ceea ce i-a decis pe ruși să semneze Pactul de asistență mutuală cu Franța au fost atacurile cancelarului Hitler la adresa comunismului și amenințările sale. Și trebuie adăugat că cel mai mare avantaj al tratatului franco-sovietic este de ordin negativ: faptul că Rusia Sovietică nu va ajuta armata germană cu trupele ei și cu materiile ei prime.

Dacă sovieticii ar simți că sunt părăsiți de statele occidentale, ar fi proști diplomați dacă nu ar încerca să intre în înțelegere directă cu Germania. Iar, în cazul acesta, Franța și Marea Britanie s-ar afla singure în fața unei Germanii întărite prin faptul că ar avea la dispoziție din Rusia toate materiile prime și ar beneficia de neutralitatea Europei Centrale. Într-un astfel de caz, Germania ar fi mai puternică decât dacă ar ieși victorioasă dintr-un război în Răsărit, la care puterile occidentale nu ar lua parte, deoarece ea nu ar face niciunul din sacrificiile implicate în război.

Iată de ce vă spun: „Aveți grijă de sovietici. Dacă nu îi aveți cu voi, înseamnă că îi veți avea împotriva“.

În încheierea remarcilor de mai sus voi spune: Europa luptă pentru a-și făuri unitatea. Europa va realiza unitatea fie prin victoria partidelor de dreapta, fie prin victoria partidelor de stânga.

În primul caz, vom fi martorii unui pas înapoi în istorie, căci, pentru câtva timp, libertățile democrației, rod al luptei îndelungate și al sacrificiului amar, vor fi suspendate.

În cel de al doilea caz, vom vedea o imagine a fericirii: Europa va trăi într-o democrație sănătoasă, care poate concilia cerințele libertății cu cele ale autorității. Democrația engleză trebuie să se situeze în fruntea mării bătălii care începe în acest scop. Democrația engleză trebuie să salveze demnitatea ființei umane. Democrația engleză trebuie să risipească neliniștea cauzată de teama că dictatura se va răspândi dincolo de granițele ei actuale, că ea se poate instala pretutindeni, în toate țările, pentru a ne răpi fiecăruia dintre noi principalul temei pentru care trăim – Libertatea.

AMAE, fond 77/T. 34, vol. XI; vezi și în Nicolae Titulescu, *Pledoarii pentru pace*, Editura Enciclopedică, București, 1996, pp. 584–595; pp. 572–583. Scurtă relatare în „Universul“, 11 iunie 1937.